

Marcus Tullius Cicero: A törvények

Fordította és a jegyzeteket írta: Simon Attila. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 128 old., 2400 Ft

A hazai jurisprudentia – miként az európai teológiai és bölcséleti gondolkodás – természetesen idejekorán hivatkozott Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43), a kiemelkedő rétor, író, filozófus és politikus számos tézisére. Elsőként a magyar jogiság formálódása szempontjából alapvető opusra érdemes utalni. Werbőczy az „ország jogát” összegyűjtő, 1517-ben megjelent *Tripartitum* prologusában hivatkozik a megkérdőjelezhetetlen auktorok közül Ciceróra, illetve a neki tulajdonított, de Ulpianus által ismertté vált jogfogalomra: „Tullius meghatározása szerint: a jog a jónak és méltányosnak mestersége vagy tudománya, amelynél fogva mondanak bennünket papoknak, mint akik a szent törvényeket és kinek-kinek igazait kiszolgáltadjuk.” (Werbőczy István: *Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae/Magyarország szokásjogának hármaskönyve*. Ford. Csiky Kálmán. M. Kir. Egyetemi Nyomda, Bp., 1894. 28. old.)

Egy évszázaddal később, Kitonich János – Gellius, Ovidius, Livius és Varro mellett – Cicero műveire is hivatkozott munkájában, mely a korabeli peres eljárások tankönyvül is szolgáló összefoglaló gyűjteménye volt (Kitonich János: *Directio methodica processus iudicarii juris consuetudinarii in clyti regni Hungariae*. Tyrnaviae, 1619.). Ebben az időszakban nem volt ritka, hogy konkrét jogviták elbírálásakor római jogi szerzőket vagy akár Justinianust idézzék forrásként. Két évszázaddal később Újfalusy Nepomuk János, a pesti jogi kar „helyettes” tanára, aki a Karl Anton Martini-féle „feudális” természetjogi tanok kommentálójaként vált ismertté, *A természeti hármastörvény* című könyvében – mely az addig egyeduralgó latin nyelvű szakirodalom mellett megalapozni igyekezett a

„Természeti Törvény tudományának” magyar nyelven való művelését – például állítja az emberi kötelességekről írt cicerói tanokat a kortárs keresztény hitűek elé: „némely derék Római Törvénytudók, kik nem kevesebbet, mint Cziczéro az ő könyveiben, a természeti igazságot kedvelték, s ápolgatták. Ami Cziczéroét illeti, ő nem tsak a maga fiát Görög Országba az erköltsi tudománynak megtanulása kedvéért küldötte, hanem maga is abban oly előmenetelt tett, hogy azután több könyveket az emberi kötelességekről, oly okossággal, és tisztességgel írt, amilyent egy akkori tébolygó pogányban sok mostani megvilágosított Keresztény lesütött szemekkel tsudálhatna [...] mind Cziczéro, mind előtte volt Szokrates, és Arisztoteles már egyéb józanan okoskodó férjfiakkal az erköltsi tudománynak, és a Természeti Törvénynek előmozdításán igyekeztek légyen.” (Újfalusy Nep. János: *A természeti hármastörvény*. Pest, 1825. 22. old.)

Később főként jogelmélet-történeti fejtegetésekben találkozunk a cicerói életmű általános, többnyire sommás értékelésével. Pauler Tivadar, a pesti jogi kar jogbölcséleti professzora, a kanti észjogi gondolkodás emblematis alakja *Az észjogtudomány fejlődése s jelen állapota* című tanulmányában némileg lekezelően ír Ciceróról, „ki némely, a legújabb időkben nagyobb részt feltalált munkáiban, a jog s statusról bölcselkedvén, részint Plató, részint a stoicusok elveit követte, a jogot az ésből származtatta, tevőleges törvények rendeleteinek gyakori igazságtalanságát nyilván kimondotta, de a görög elvek terjesztésén kívül, egyéb befolyással nem volt a tudomány előmozdítására.” (Pauler Tivadar: *Az észjogtudomány fejlődése s jelen állapota*. Tudománytár. Új folyam, VI [1842], 12. köt. 12. füz. 361. old.) Oktatási célokat szolgáló bevezető művében lényegében megismétli ezt a véleményét (Pauler Tivadar: *Bevezetés az észjogtanba*. Emich, Pest, 1852. 46. old.)

Werner Rudolfnak, a kolozsvári egyetem jogbölcsélet-professzorának történeti munkája már nem vitatja el Cicero „eklektikus rendszerének” eredetiségét: „Bölcsészettét nagyrészt Plató, Arisztoteles és a stoikusok műveiből

meríté, melyeket szorgalommal tanulmányozott; és noha az által, hogy azok tanait egymással összeköté, eklekticus rendszert követett, némi eredetiséget és mélységet még sem lehet tőle elvitatni. Műveiben [...] szép fejtegetések és észrevételek olvashatók a törvény, jog, igazság és állam felől általában.” (Werner Rudolf. *A bölcsészeti jogtudomány történelme. Kiegészítésül Schilling természetjogi művéhez*. Franklin Társulat, Bp., 1875. 16. old.)

Pulszky Ágost, a modern jogpozitivizmus hazai meghonosítója Cicerót „kitűnő eclecticusnak” nevezi, amikor így méltatja: „A természettörvénynek az emberi, általános tudat szerinti joggal való ez azonosítása szolgált a római természetjogi tanok alapjául, amelyet Cicero közvetlenül Platótól és a stoikusoktól kölcsönzött át; de míg a gazdag változatok közt, amelyekkel Cicero a természet legfőbb, igaz, egyetlen, helyes, ésszerű, az istenségtől kiinduló jogának lényegét kifejti, elméleti megállapításának szigorosa csökken, addig a kitűnő eclecticus azt egy új fogalommal, az Arisztoteles megállapította osztó igazság és egyenlőség előfeltételén nyugvó kellő méltányosságnak elvével kapcsolja össze.” (Pulszky Ágost: *A jog és állambölcsészeti alaptanai*. Eggenberger, Bp., 1885. 47. old.)

Surányi János, a filozófiai, teológiai és jogbölcséleti kérdésekben gyakran véleményt nyilvánító győri kanonok – aki nagy vehemenciával kritizálta az elmúlt századforduló táján Pulszky Ágost és Pikler Gyula személyében a hazai jogpozitivisták törekvéseit – a cicerói életművet a skolasztikus, tomista hagyomány tükrében vizsgálta és méltatta. Véleménye szerint az örök törvény, a világrendet alkotó, szabályozó és kormányzó isteni ész és bölcsesség lényegét tekintve Cicero és Aquinói Szent Tamás – a sztoikus filozófia hatásának köszönhetően – ugyanazt az álláspontot képviseli. „Okoskodásának veleje ekképp összegezhető: minden élő lények között egyedül az ember eszes lény. Van tehát bizonyos hasonlóság ember és isten között. Ez a hasonlóság az észben lelhető föl, mely az istenek s emberek közös tulajdonsága. Minthogy pedig az isteni ész a legfőbb törvény, mely a világot itt parancsolva, ott tiltva

kormányozza, az emberi természetbe oltva – mint törvény jelentkezik, azért a törvény is közös az istenekkel s emberekkel. Maga a világ is közös lakóhelye, hazája az isteneknek s embereknek. Cicero tehát a jogeszmét, úgy mint Plató, az isteni észből, mint örök okfölből, származtatja. De mivel az az emberi természetbe van oltva s abban mint törvény jelentkezik, ezért a jognak alapját az emberi természetbe helyezi.” (Surányi János: Vallás, erkölcs és jog. *Bölcséleti Folyóirat*, X [1895], 263–264. old.)

A XX. század első felének kiemelkedő hazai büntetőjogásza, egykori koronaügyésze, Finkey Ferenc még pályája elején jogbölcseletet is előadott a sárospataki jogakadémián. Ennek eredménye 1908-ban megjelent terjedelmes monográfiája, amelynek a római jogbölcseletet bemutató alfejezetében elemzi Cicero általa is eklektikusnak nevezett nézeteit: „habár az eredetiséget, kivált a köztársaságról írt művében el nem lehet tőle tagadni; világosság, szabatoság, a nyelvezet szépsége tekintetében pedig egyetlen ókori író sem vetekedhet vele.” (Finkey Ferenc: *A tétéles jog alapelvei és vezéreszméi. A jogbölcselet mint alapvető és összefoglaló /általános/ jogtudomány kézikönyve – egyetemes fejlődéstörténeti alapon. I. köt. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története*. Grill, Bp., 1908. 91. old.)

A XX. század első felében domináns neokantianus jogbölcselet hazai képviselői közül Moór Gyula 1923-ban megjelent *Bevezetés a jogfilozófiába* című összegzésének elmélet-történeti részében úgy említi Cicero-t, mint a jogra vonatkozó elméleti vizsgálódásokban kevésbé gazdag római jogtudomány „legjelentékenyebb íróját”, aki műveiben a görög, főleg sztoikus filozófiai felfogást „tükrözött vissza” (Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Pfeifer, Bp., 1923. 63. old.). Lényegében hasonlóan emlékezik meg Horváth Barna is Cicero nézeteiről tankönyvének elmélet-történeti fejezetében: a „római jogászok” közül ő az, akinek „eklekticizmusában is a stoa az uralkodó szín” (Horváth Barna: *A jogelmélet vázlatja*. Szeged Városi Nyomda, Szeged, 1937. 221–222. old.).

Az elmúlt évtizedek hazai jogelméleti irodalmából elsőként Varga Csabá-

nak a jogi gondolkodás paradigmáiról írt, oktatási célú munkáját érdemes megemlíteni. Ő Cicero retorikai értékeit hangsúlyozza: jogászként a „szavakkal élés mestere és művésze” volt. Az életmű fő tanúságát abban látja, hogy alapvetően nem logikai erővel, hanem emlékezősséggel és elkötelezősséggel tudatosítja a közösségi létünk alapjait alkotó hagyományainkat, ráébresztve bennünket arra, hogy más választásunk e téren amúgy sem lehet (Varga Csaba: *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcseleti Intézet, Bp., 1996. 39–40. old.).

Takács Péter egy joghallgatók számára írott egyetemi jegyzetben a „helyes jog” témaköre kapcsán a természetjogi gondolkodás modelljeinek áttekintésekor Cicero természetjogi nézeteit mint a sztoikus felfogás elemeit „összegző” doktrínát ismerteti (Takács Péter: *A helyes jog*. In: Szabó Miklós [szerk.]: *Jogbölcseleti előadások*. Bíbor, Miskolc, 1998. 84. old.).

Frivaldszky János – maga is egy modern természetjogi elmélet megalakítója – eszmetörténeti monográfiájában a cicerói jogbölcselet általános, mindeddig legerjedelmesebb bemutatására vállalkozik. Cicero „elméleti újdonságaként” említi, hogy a természetjogot pozitívnálni igyekezett, vagyis olyan kategóriák használatával próbálta meg leírni, amely a földi, világi hatalom megnyilvánulási formáinak is megfelel. (Frivaldszky János: *Természetjog. Eszmetörténet*. Szent István Társulat, Bp., 2001. 42–45. old.)

Szintén Cicero és a sztoikus természetjog viszonyáról szól Kőnczöl Miklós rövid és lényegre törő fejtegetése egy alapvetően államelmélet-történeti tankönyvnek szánt, sokszerzős kötetben. A szerző az „antikvitás legrészletesebben kidolgozott természetjogi elméleteként” mutatja be Cicero jogbölcseleti felfogását. (Kőnczöl Miklós: *A római kor állambölcselete*. In: Takács Péter [szerk.]: *Allamelmélet*. I. Szent István Könyvkiadó, Bp., 2007. 46–50. old.)

Végül, de nem utolsósorban a hazai szakirodalomban Hamza Gábor római jogász Cicero állam- és jogbölcseleti munkásságát elemző – széles körű nemzetközi forrásokra alapozott – tanulmányai tárják elénk mindmáig

a legalaposabb képet a sokrétű életműről. A magyar jogbölcselet elmélet-történeti vizsgálódásai alapvetően az ő eddig közzétett írásaira és az általa lefordított, immár három kiadást megérett *De re publica* (a továbbiakban: *Az állam*) kötetre támaszkodnak. (Cicero jogbölcseletéről lásd különösen: A ius naturale fogalma a Corpus Ciceronianum-ban. In: Havas László [szerk.]: *Cicero öröksége. Tanulmányok a szónokpolitikus születésének 2100. évfordulója alkalmából*. Debrecen, 1995. 75–85. old.; A természetjog értelmezésének problémái: Cicero és a ius naturale. *Jogtudományi Közöny*, 50 [1995], 11–12. szám, 523–529. old.)

Összességében megállapítható, hogy a magyar jogelméleti irodalomban – amit az előbbieken bemutatott, bár nem teljes körű, de mindenképpen reprezentatív áttekintés is jól szemléltet – Cicero természetjogi felfogása és általában a jogról vallott nézetei kevésbé ismertek. Jóformán néhány kijelentése hagyományozódik generációról generációra, melyek mint megkövesedett sztereotípiák jelennek meg az elméleti jogi irodalmunkban, s még inkább a tankönyvekben.

Mindezek fényében – és persze a latin nyelvtudás napjainkra való csaknem teljes elenyészésének okán – különösen fontos, hogy a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Gondolat Könyvkiadó közös sorozatának hetedik darabjaként megjelent Cicero *De legibus* (*A törvények*) című – mind ez idáig egészében magyar nyelven hozzá nem férhető – műve Simon Attila klasszika-filológus fordításában. Rendkívül alapos lábjegyzetekben, magyarázatok és utalások sokaságával segíti az olvasó szövegértését, valamint a kötet végén terjedelmes „jegyzetszótár” mellékelésével mutatja be a cicerói dialógusokban szereplő ismert és kevésbé ismert személyeket, fontosabb fogalmakat, földrajzi és történeti helyszíneket. A sokak szerint a bölcsészeti irodalom legelső, átfogó természetjogi műve fennmaradt „teljes” szövegéhez csatoltan – utószó gyanánt – olvashatjuk a cicerói életművet régóta kutató Havas László klasszika-filológus tanulmányát *Cicero jogbölcselete és a globalizáció korának erkölcsisége: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának gyökerei-*

nél címmel. A továbbiakban essen szó magáról a műről és néhány jogfilozófiai vonatkozásáról.

Cicero a platóni és általában a hellenisztikus mintát követve, feltehetően Kr. e. 53 és 51 között írta meg két nevezetes dialógusát az eszményi római államról (*optimus status civitatis* vagy *optimus status rei publicae*). *De re publica*, illetve az ember értelmes természetéből levezethető törvényekről *De legibus* címmel. Míg az előbbi Platón *Politeia* (Állam), addig az utóbbi az athéni akadémia alapítója *Nomoi* (Törvények) című művének példáját, részben módszertanát követi. A *De legibus* esetében mindezt jól példázzák a második és harmadik könyvben olvasható cicerói fejtegetések. Így egyrészt Róma vallási törvényhozásának bemutatása, másrészt – még terjedelmesebben – a magisztrátusokra, állami tisztségviselőkre vonatkozó konkrét szabályozási javaslat megfogalmazása. Mindezek a leírások Cicero esetében sokkal közelebb állnak a létező és működő államhoz, jogrendszerhez, mint Platón három évszázaddal korábbi államelmélete.

A *De re publicá*t – bár töredékesen maradt ránk, de – mint befejezett munkát tartják számon, ám a *De legibus* valószínűleg befejezetlen maradt. Feltételezhetően Cicero ez utóbbit is hat könyv terjedelemben szándékozhatta megírni, de csupán az első három könyv nagyobb része maradt az utókorra, a többi – már amennyit Cicero egyáltalán megírt belőlük – elveszett. Miként azonban a *De re publica* ma ismert szövege egy kézirat másolatban csupán 1820-ban került elő a Vatikáni Könyvtárban, nem kizárható, hogy ha létezett a *De legibus*nak folytatása, úgy az egyszer valahol még fölbukkanhat.

Cicero a római köztársaság hagyományaira alapozott legjobb állam általános érvényű koncepcióját akarta kidolgozni, melynek fontos eleme a „helyes” törvények megismerése. Nem volt sem filozófus, sem jogbölcselő, s a *De legibus* (a továbbiakban: *A törvények*) megírásával gyakorlati célt követett. Fejtegetéseiben „az állam megerősítését, a jogrendszer megszilárdítását és a nép megjavítását célozza meg” (*A törvények*, I. 37), továbbá a törvények értelmét igazolja: „a tör-

vényeket azért találták föl, hogy az egyes polgárok és közösségeik jólétét és épségét megőrizték, s az embereknek zavartalan és boldog életet biztosítsanak.” (Uo. II. 11) Mindezeket a világharmónia eszméje jegyében, a sztoikus természetjogi felfogásra alapozottan kívánta elérni.

A ciprusi Kitionból származó Zénón által alapított filozófiai iskola – melyet sztoának, sztoikus filozófiai iskolának neveztek el – újszerűsége az idő tájt abban nyilvánult meg, hogy az addig változó természetjog-fogalmat új értelmezési keretben igyekezett megközelíteni. Számukra a természet a mindent átfogó isteni rend, értelem (*logosz*) által irányított, az emberek számára eleve adott világot, másrészt az ezen a világon belüli emberi természetet jelenti. Felfogásuk szerint a természet ésszerűség uralja, vagyis ami a természet törvényeinek megfelel, az egyben ésszerű. Ami tehát megfelel a gyakorlati ésszerűségnek és ezzel együtt az erkölcs követelményeinek, az egyben természetes is. Így a természet „joga” és az ésszerűség joga egybeesik. A sztoikusok számára a „természet” és az ésszerűség között nem létezik ellentét, fogalmilag kizárt bármilyen ellentmondás.

Cicero sztoikus természetfilozófiai felfogását jól példázza a bátyja szájába adott alábbi gondolat: „a természet parancsát szem előtt tartó, s mintegy a természet törvényének megfelelő élet, vagyis hogy semmi olyat nem szabad elmulasztanunk, ami rajtunk múlik, annak érdekében, hogy elérjük azt, amit a természet megkövetel; ez megint csak azt jelenti, hogy az érnýt kell törvényként követnünk életünk során.” (I. 56) Már a *De re publica* harmadik könyvében szól az „igazi” vagy másképpen „valódi” törvényről: „A valódi törvény mindenestre az igaz értelem, mely a természettel összhangban áll, amely mindenüvé szétárad, amely tartós, örök, amely parancsok révén kötelességekre szólít és tilalmak által elrettent az álnokságtól, s amely parancs vagy tilalom révén hat a tisztességtelenekre. E törvény lerontása az isteni jogba ütköző dolog, s az is tiltott, hogy azt részben érvénytelenítsék és éppolykevésbé lehet egészében véve érvénytelenné tenni [...] valamennyi népet

mindenkor ugyanaz az örök és változatlan törvény fog[ja] irányítani, és valamennyinek mintegy egyetlen közös mestere és parancsolója lesz: az Isten.” (*Az állam*, III. 22.33)

A *De legibus* első kötetében a törvény (lex) sokat hivatkozott definíciójában is lex és ratio lényegében egyjelentésű fogalmából indul ki: „a törvény a legmagasabb rendű ésszerűség, amely a természetben gyökerezik, és megparancsolja, hogy mit kell tenni, az ezzel ellenkezőt pedig megtiltja. És amikor ugyanaz az ésszerűség az emberi értelemben megerősödik és tökéletessé válik: az a törvény. Ennélfogva úgy tartják, hogy a törvény nem más, mint a gyakorlatban megmutatózó bölcsesség, melynek az a lényege, hogy a helyes cselekvést megparancsolja, a helytelen pedig megtiltja.” Majd így folytatja: „a jog eredetét a törvényből kell levezetnünk. Hiszen a törvény a természetben működő erő, ő a gyakorlati kérdésekben bölcsen eligazodó ember értelme és gondolkodásának alapelve, ő a jog és jogtalanság mérceje.” (*A törvények*, I. 18–19) Ez a természeti törvény, melyet az emberi ész a *logosz*ban felismer, független az egyes államok szabályozásától. Mint „legfőbb törvény” egyfajta világtörvényként létezik, mely „már sokkal korábban született, mint bármely írott [pozitív] törvény, vagy mint hogy egyáltalán bármely polgári közösség [állam] létrejött volna.” (I. 19) A második kötetben minderről ekképp értekeznek: „a legnagyobb bölcsnek véleménye szerint – mondja egy párbeszédben maga a szerző – a törvényt nem az emberi szellem találja ki, nem is a népek akarata hagyja jóvá, hanem az valamiféle örök dolog, amely a parancs és tilalom bölcs útmutatásával kormányozza az egész világmindenséget. Ezért folyvást azt hangsúlyozták, hogy az első és végső törvény az isteni értelem, amely minden egyes esetben az ésszerűségnek megfelelően kényszerít és tilalmaz.” (II. 8)

Cicero viszonylag hosszan értekezik a pozitív jog (*ius*, másutt *lex humana*) és a természetjog (*ius naturale*, máshol *lex naturalis*) viszonyáról. Örök dilemmák sora merül föl a dialógusokban. Leggyakrabban idézett – már-már szalóigévé vált – megfogalmazása szerint: „Ha [...] a jogot a különböző népek

rendelkezései, a vezetők határozatai és a bírák ítéletei alkotnák, akkor jogos lenne a rablás, jogos a házasságtörés, jogos a végrendelet meghamisítása, amennyiben ezeket a tömeg [népgyűlés] jóváhagyná a maga szavazatával vagy határozatával.” (I. 43) E veszély elhárítására, illetve az igazságosság megteremtésére egyetlen eszközünk van: „csakis egyetlen jog létezik: amelyik az emberi közösséget összetartja, s amelyet egyetlen törvény hozott létre, mégpedig a parancsolásban és a tiltásban megnyilvánuló helyes gondolkodás.” (I. 42) Máshol erről így fogalmaz: „a törvény az igazságos és az igazságtalan közötti különbségtéves, mely ama mérhetetlenül ősi és minden dolgok első elveként szolgáló természetet veszi mintául, amelyhez azok az emberi törvények igazodnak, melyek az elvetemült egyéneket büntetéssel sújtják, a derék embereket pedig oltalmazzák és támogatják.” (II. 13) A helyes út megtalálásában tehát a természet segít minket, vagy miként írja: „Bizony a jó törvényt a rossztól sehogy másképpen nem tudjuk elválasztani, csakis a természet zsinórmértéke alapján.” (I. 44)

Hamza Gábor kimutatta, hogy Cicero nem használta következetesen az elsősorban az adott jogközösség pozitív jogát jelölő *ius* (jog) és a természetben gyökerező, legfelsőbb ésszerűsége vonatkozó *lex* (törvény) fogalmait. Számos esetben alkalmazza a „*lex*” terminust egyedi, konkrétan is létező, pozitív törvények megnevezésére, illetve a „*ius*” fogalmát mint a természet által adott jogot. Mint Cicero írja: „a jog gyökerét a természetben kell keresni [i]” (I. 20); „jog a természetből keletkezett” (I. 34). A pozitív jog tehát a természetből ered, ennél fogva egyjelentésű a *lex*-szel.

A párbeszédekben sztoikus hatásként értelmezhetők az emberek egyenlőségéről és szabadságáról kifejtett gondolatok. Szemben az arisztotelészi felfogással, Cicero az emberek hasonlóságának eszméjéből indul ki: „Hiszen egyetlen létező sem hasonlít annyira a másikhoz, egyetlen létező sem megfelelője egy másiknak olyan mértékben, mint amennyire mi emberek valamennyien hasonlítunk egymáshoz.” (I. 29) Továbbá „egyazon kötelék tartja össze az egész emberi nemet, s

ez az embereket egymás társaivá teszi” (I. 32). Mindebből végkövetkeztetésként levonja a sztoának azt a tanítását, hogy „természetünknel fogva arra születünk, hogy a jogot egymás között megosszuk, és kölcsönösen részesítsük belőle egymást.” (I. 33) Cicero természetjogi érvelése fontos része az emberi jogok fejlődéstörténetének, annak korai, antik hagyományát jelenti, amely a rabszolgaság intézményét „természetellenesnek”, a természetjogba ütközőnek tekintette. Sőt felfogása az emberi méltóságnak (*dignitas humana*) a középkori keresztény teológiából ismert gondolatát meghaladó, újkori szerződéselméletekben megfogalmazott eszményhez áll közel, amely az emberek természettől adott egyenlőségét vallja.

Cicero filozófiai, politikai, állambölcseleti vagy éppen jogfilozófiai fejtegetéseiben különböző szerzők és nézetek egyes téziseit veszi át, interpretálja, illetve gondolja tovább. Mindezt teszi attól a szándéktól vezérelve, hogy e gondolatok – lehetőleg egységes keretbe foglalva – az őt mindig is inspiráló célt, a római hagyományok életben tartását szolgálják. Fennmaradt jogbölcseleti szövegei – melyek közül természetesen *A törvények* a legjelentősebb – az antikvitás legátfogóbban kifejtett természetjogi elméletét tartalmazzák. Ez annak ellenére igaz, hogy a rómaiaktól általában távol állt a természetjogi tanok rendszerbe foglalásának igénye. Viszont Cicero természetjogi felfogása jelentős hatással volt Seneca, Dante, Vico, Christian Wolff és Kant univerzalisztikus nézőpontjára. Gondolatai, érvei számos vonatkozásban napjainkig meghatározzák a jogról, a természetjogról, továbbá az állam és jog, a jog és erkölcs, valamint a gyakorlat és elmélet viszonyáról, összefüggéseiről folytatott polémiait. Éppen ezért rendkívül örvendetes, hogy a debreceni jogi kar anyagi áldozatvállalásának és a fordító szakavatott munkájának köszönhetően ez az örökbecsű cicerói mű immár magyarul is olvasható.

Novák Veronika: Hírek, hatalom, társadalom

INFORMÁCIÓÁRAMLÁS PÁRIZSBAN A KÖZÉPKOR VÉGÉN

Gondolat–Infónia, Bp., 2007. 400 old., 2980 Ft (Információtörténelem)

Ha magunk elé akarnánk képzelni egy tipikus jelenetet a (francia) középkorból, mondjuk békeidőben, akkor feltehetőleg falvakra és szántóvető parasztokra, várakra és mulatozó vadászgató nemes urakra, de legalábbis egy elmaradott, vidékies társadalom életének valamilyen mozzanatára gondolnánk, noha nagyobbacska városok is léteztek a korszakban, mindenekelőtt Párizs a maga időnként kétszáz ezer lakosával. Ha ehhez hasonló képalkotási feladattal próbálkoznánk meg a XIX. századi Franciaország esetében, minden bizonnyal az „haussmannizáló” főváros jelenne meg szemünk előtt, annak ellenére, hogy az ország döntően vidékies és elmaradott, azaz „középkorias” volt – Eugen Weber korabeli forrásokra rimelő kifejezésével: „vademberek országa” (*Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870–1914*. Stanford University Press, Stanford, 1976.).

Ha a nyilvánosság több a pusztá láthatóság (vagy hallhatóság) szó szerint értett terénél, akkor a rurális-feudális középkorban valóban nem lehetett sok szerepe, hiszen hiányoztak azok a jogi és társadalmi intézmények, amelyek megkülönböztették volna a nyilvánosság szféráját a magán-szférától, ahogy ezt nemcsak Jürgen Habermas (*A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat, Bp., 1971. [1962.]), hanem töle függetlenül mások, például Georges Duby is megállapították (*Histoire de la vie privée*. II. köt. Seuil, Paris, 1985.). Novák Veronika könyve azonban egy másik középkorról szól, szereplői nem parasztok és földesurak, hanem az ország feletti uralomért versengő és bonyolult propaganda-hadjáratokba bonyolódó fejedelmek, állami és városi tisztviselők, diplomaták, kikiáltók, politikai célok